

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Х.Жўраев	
“Туркистон тўплами” – Россия империясининг Туркистонга аҳолини кўчириш сиёсати тарихини ўрганишда муҳим манба	97
Ш.А.Раҳимов	
Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати: миллий тажриба ва халқаро ташаббусларнинг объектив зарурияти	101
	ФАЛСАФА, СИЁСАТ
Қ.Назаров, Д.Норматова	
Ўзбек фалсафасининг янгиланиш зарурати масаласига доир	106
Н.О.Сафарова, И.М.Арзиматова	
Форобий ва беруний ижодида ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик ғоялари	109
С.Чориев, Б.Иминов	
Ғарбни таназзулга ботирган ғоя	113
Г.Ж.Туленова, А.А.Мадаминов	
Сиёсий партиялар ва жамиятни демократиялаш	119
Х.О.Шайхова С.С.Хошимов	
Бугунги дунё ва унинг одамлари	122
	АДАБИЁТШУНОСЛИК
А.Ҳамдамов	
Абдулла Орипов шеърлятида миллий ҳис-туйғулар талқини	127
Н.Султонова	
Ўзбек адабиётда модификация	130
Қ.В.Юлчиев	
Учликда макон ва вақт категорияси	134
	ТИЛШУНОСЛИК
З. Алимова	
Ўзбек тилига форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда маъно ва товуш ўзгариши ҳодисаси	138
И.Расулов	
Рус ва ўзбек фразеологизмларининг семантик структураси	143
Г.Умаржонова	
Замонавий немис ва ўзбек тилларида “hand” – “қўл” фразеологик бирликлар функционал мазмунининг тадқиқи масаласи	148
	ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ
Р.Джалилова	
Академик қаламтасвир тарихини ўқитишнинг методологик асослари	152
М.Каримова, Ш.Арипов	
Талабалар ўқув фаоллигини оширишнинг назарий асослари	155
И.Қирғизов, А.Нурмуҳаммаджонов	
Муסיқа маданияти дарсларида ўқувчиларнинг муסיқа тинглаш компетенциясини шакллантириш тажрибасидан	158
	ИЛМИЙ АХБОРОТ
С.ЭВАТОВ	
Тасаввуф таълимотида ваҳдат ул-вужуд назарияси	162
М.Маматов, О.Азимбеков	
Ўзбекистонда сўфейликнинг ҳозирги ҳолати	165
Ф.Дадабаева	
А. Қодирийнинг “ ўткан кунлар” асаридаги ҳаракат тасвирининг олмонча ва русча таржималардаги талқини	167
Х.Убайдуллаев	
Лингвокультурология тарихини ўрганиш хусусида	169
С.Ҳакимжонова	
Ўзбек тилида ҳолат равишларининг услубий хусусиятлари	171
Б.Алимов	
Миллий аудиовизуал тармоқларнинг мамлакат имижини ривожлантиришдаги аҳамияти	174
	БИБЛИОГРАФИЯ
Библиография	179

**ФОРОБИЙ ВА БЕРУНИЙ ИЖОДИДА ҲАМЖИҲАТЛИК
ВА БАҒРИКЕНГЛИК ҒОЯЛАРИ
ИДЕИ СОГЛАСИЯ И ТОЛЕРАНТНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ФАРАБИ И БЕРУНИ
IDEAS OF SOLIDARITY AND TOLERANCE IN THE WORKS OF FARABIY AND BERUNIY**

Н.О.САФАРОВА, И.М.АРЗИМАТОВА

Аннотация

Мақолада Ўзбекистоннинг терроризмга қарши курашда халқаро ҳамжамиятдаги ўрни, нуфузи ҳамда барқарорлигини таъминлашда «Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат» тамойили асосида алломалар ижодидаги умуминсоний ғояларнинг аҳамияти илмий-назарий таҳлил қилинган.

Аннотация

В статье с научно-теоретической позиции анализируется значение общечеловеческих идей в трудах великих мыслителей и важность принципа «Против идеи только идея, против мысли только мысль, против невежества только просвещение» в борьбе с терроризмом и обеспечении мира и стабильности в Узбекистане.

Annotation

The article analyzed the importance of interpersonal ideas in the works of thinkers based on the principles of "Against the idea is only an idea, thought only against the thought, against ignorance, enlightenment" in ensuring peace and stability in Uzbekistan.

Таянч сўз ва иборалар: терроризм, экстремизм, оммавий террор, мутаассиблик, ислом дини ниқобидаги терроризм, бағрикенглик, диний бағрикенглик, муроса, ҳамжиҳатлик, миллатлараро тотувлик.

Ключевые слова и выражения: терроризм, экстремизм, массовый террор, фанатизм, терроризм под прикрытием исламской религии, толерантность, религиозная толерантность, компромисс, согласие, межнациональное согласие.

Keywords and expressions: terrorism, extremism, mass terror, fanaticism, terrorism under the guise of religion, Islam, tolerance, religious tolerance, compromise, solidarity, international concert.

Ўрта асрлар Марказий Осиё ижтимоий-фалсафий фикрлари тарихи халқаро тотувлик ва ҳамжиҳатлик, диний бағрикенглик ва ўзаро ишонч, турли динга эътиқод қилувчи мамлакатлар халқлари билан иқтисодий ва маданий ҳамкорликка интилиш орқали диний мутаассиблик ва адоватга қарши ғоявий жиҳатдан муваффақиятли кураш олиб борилганидан гувоҳлик беради. Сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий жабҳаларда маълум натижаларга эришишда ўша даврларда вужудга келган назарий-фалсафий ва маънавий-ахлоқий ғояларнинг ҳиссаси бениҳоя каттадир.

Халқлар ўртасида тинчлик-тотувлик ўрнатиш, ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликда яшаш ғоясини изчил ишлаб чиққан ва уни назарий-фалсафий асослашга ҳаракат қилган буюк мутафаккирлардан бири ватандошимиз Абу Наср Форобий (873–950)дир. Форобий ўзининг кўпгина асарларида, хусусан, “Фозил шаҳар аҳолисининг қарашлари”, “Фазилат, бахт-саодат ва камолот ҳақида” рисолаларида инсон жамоалари келиб чиқишининг тарихий ва ижтимоий сабабларини кўрсатган. Шунингдек, инсонлар бир-бирининг ёрдамисиз яшай олмаслиги, ҳамкорлик ва ўзаро ёрдамгина инсон жамоалари вужудга келишини ҳамда жамият барқарорлиги ва раванқ топишининг ҳам энг асосий сабаби эканлигини кўрсатади. Бу ҳақда Форобий шундай деб ёзади: “Инсон ўз табиати жиҳатидан шундай таркиб топганки, ўзининг мавжудлиги ва олий даражадаги камолотга эришуви учун

кўп нарсаларга муҳтождир. У, буларнинг барчасига бир ўзи эриша олмайди ва уларга эришиш учун кишиларнинг қандайдир жамоасига муҳтож. Бу жамоанинг ҳар бир аъзоси у муҳтож бўлган нарсаларнинг биронтаси билан уни таъминлайди. Жамиятнинг ҳар бир аъзоси ҳам бир-бирларига нисбатан худди шундай ҳолатда бўладилар. Мана шу сабабли, бир-бирига ёрдам берувчи жуда кўп кишиларнинг бирлашуви орқали инсон ўзи интилган камолотга эришуви мумкин” [1, 302-303]. Демак, инсонлар ўзаро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик, бир-бирига ёрдам бериш орқали нафақат моддий эҳтиёжларини, балки маънавий эҳтиёжларини ҳам қондирадилар, бунинг натижасида ҳар бир инсон ва бутун жамоа маънавий камолотга эришади.

Иккинчидан, инсонларнинг жамоа бўлиб яшashi, бирор кишилик жамоасига бирлашиши сабаби уларнинг қайси ирқ, миллат ёки динга мансублиги билан эмас, балки ўзаро ёрдам, ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликка муҳтожлиги билан изоҳланиши шарт. Албатта, мутафаккирнинг бу қарашлари, бир томондан, жамиятнинг асл моҳияти, унда ҳар бир аъзонинг тутган ўрни, бурчи ва вазифасини кўрсатувчи маънавий-ахлоқий аҳамиятга эга ғоя бўлса, иккинчи томондан, инсонларни ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликка даъвати ҳамдир.

Жамият ҳақидаги Форобий ғояларининг яна бир муҳим маънавий-ахлоқий ва ғоявий-сиёсий

Н.О.Сафарова – НавДПИ, кафедра мудири, фалсафа фанлари доктори.
И.М.Арзиматова – ФарДУ, фалсафа фанлари номзоди доцент.

аҳамияти шундаки, у инсон жамоаларини ўз моҳияти, мақсади, интилишлари жиҳатидан фозил жамоа (мадинат ул-фозила) ва жоҳил жамоа (мадинат ул-жоҳила)га ажратар экан, уларни бир-биридан фарқлантирувчи омил уларда яшовчи фуқароларнинг қайси миллатга ва диний эътиқодга мансублиги эмас, балки ушбу жамоа аъзоларининг ўзаро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликка бўлган муносабатлари эканлигини таъкидлайди. Масалан, бу ҳақда мутафаккир бундай деб ёзади: “Фозил шаҳар ўзига таянган, табиатан соғлом бўлган инсонлар гуруҳидан иборатки, уларнинг ҳар бири бахт-саодатга етказиш мумкин бўлган тушунчаларни қабул қилиб, бу йўлни бир-бирига ҳамкорлик қилиш йўли ила муштарак равишда босиб ўтадилар. Фозил шаҳарда инсонларнинг ўзаро алоқаси учун восита ва уларни бирлаштирувчи нарса “умумий ашёлар” тўғрисидаги “умумий қараш” бўлиб, мазкур қарашларнинг ўзи “умумий фаолият”га айланган, яъни ягона ашёга нисбатан илм ва амал шаҳар аҳолисининг умумий хусусияти бўлиб қолгандир... Шаҳар аҳли руҳан бир вужудга айланади. Аҳоли учун замон ва маконнинг аҳамияти қолмайди, чунки у яхлит бир бутунликни ташкил этади. Зеро бундай ҳолда шаҳардаги ҳар бир “киши” ўз борлигини “инсонийликка” бағишлайдики, оқибатда, фазилат занжири азалдан абадга қадар давом этади. Шаҳар аҳолиси бўлинмас бир бутунликка ва руҳан ягона бир жавҳарга айланадики, унда бошқарувдан тортиб хизмат кўрсатишга қадар босқичлар тизими мавжуд бўлади” [2, 27-28].

Мухими шундаки, Форобийнинг таъкидлашича, бундай жамоа аҳолиси турли ирқ, миллат, дин, урф-одатлар, анъаналарга мансуб бўлган кишилардан иборат бўлиши мумкин. Чунки “бундай шаҳар аҳолиси умумий қондошлик, яшаш макони, ирқи ва урф-одатларининг муштараклиги асосидагина бир ерга тўпланган эмас. Зеро фозил шаҳарда бу айтилган омиллардан ҳеч бири йўқ ёки уларнинг бўлиши шаҳарнинг афзаллиги ёхуд бирор имтиёзи борлигини белгиламайди” [2, 29].

Форобийнинг ушбу фикрларини ҳозирги даврда республикамызда юз бераётган ижтимоий-сиёсий ва маданий-маънавий ўзгаришлар жараёнига, хусусан, миллий ва диний кадриятларимиз қайта тикланаётган шароитга татбиқ қилар эканмиз, исломни ташқаридан “импорт” қилиш, унга сиёсий тус беришга интилаётган ҳар қандай уринишлар сиёсий ва ғоявий жиҳатдан асоссиз эканлиги аниқ бўлади. Бунда Биринчи Президент И.А.Каримовнинг қуйидаги фикрларига алоҳида эътибор бермоқ керак: “Ислом миллий анъаналарининг, ислом маданиятининг тикланиш жараёни исломни

ташқаридан ҳар қандай “импорт” қилишдан воз кечиш, исломга сиёсий тус бериш ва сиёсатга ислом руҳини бахш этишдан воз кечиш тўғри эканлигини кўрсатди. Мовароуннаҳрнинг мусулмон маданияти этник сабр-тоқат ва бағрикенглик руҳини ўзида акс эттирди. Унинг Форобий ва ибн Сино асарларида ўз инъикосини топган идеали – Фозил кишилар шаҳри нафақат диний асосда, балки маданий ва ахлоқий негизда ҳам уюшган одамларнинг ҳамжамиятидан иборат бўлганлиги тасодифий ҳол эмас” [3, 144-145].

Шунинг учун ҳам мутафаккирнинг юқоридаги ғояларини республикамыз фуқароларининг тафаккурига ҳар томонлама синдириш кўп миллатли мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашга хизмат қилгани ҳолда, халқимиз онгини диний фундаментализм ва экстремизм ғоялари билан заҳарлашга ҳаракат қилаётган ваҳҳобийлар ва бошқа бузғунчи террорчилик гуруҳларига қарши курашда ҳам улкан ғоявий ва сиёсий аҳамиятга эга.

Қандай омил фозил шаҳар аҳолиси салоҳиятининг мустаҳкамлигига сабаб бўлади? Бу инсонларни ягона бир бутунликда бўлган “фозил шаҳар” номи остида тўпланишининг умумий омили нимада? “Фозил шаҳар”даги аҳоли бошқа маданий жамоалар уюшмасидан қайси омилларга кўра фарқ қилади? Бу саволларга жавоб бериб, мутафаккир шундай деб ёзади: “Ҳар қандай ирқий қон-қариндошлик, ирсий, ягона раҳбарлик, шартнома, урф-одат ва тилдаги маданий умумийлик, ягона ҳудудда яшаш, бошқа қабилалар устидан ғалабага эришиш ва бошқа омиллар ягона миллат номи билан бирлашишга сабаб бўлиши мумкин, бироқ буларнинг ҳаммаси жоҳилиятдан нишонадир. Фозил шаҳарнинг бошқа шаҳарлардан моҳиятан фарқи унда илоҳий маърифат ва унинг ийманий эътиқод занжирлари ва бу илмдан кейин турувчи инсоний ахлоқ ва фазилатларга амал қилинишидир” [2, 33-34].

Форобийнинг ушбу фикрлари адоват, уруш, низолар ҳеч бир ирқда, миллатда ва динда тарихий, ижтимоий, маданий-маънавий илдизга эга эмаслигини исботлаш учун хизмат қилиши мумкин бўлган назарий асос ҳамдир. Ҳар қандай жамиятнинг ҳақиқий фазилати ва бошқалардан ажралиб турувчи сифати ўша жамият ва миллатнинг иқтисодий ва ҳарбий куч-қудрати нуфузида эмас, балки ушбу жамият фуқароларининг илм-маърифат, инсоний ахлоқ ва фазилатларга эришганлигидадир.

Форобий фозил шаҳар – давлатни соғлом инсон танасига ўхшатади. Бу тананинг ҳамма аъзолари тананинг соғлигини ва камолотини таъминлаш учун бир-бирлари билан мустаҳкам

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

алоқада бўлганликлари ва бир-бирларига ёрдам берганликлари каби, фозил шаҳар-давлатнинг фуқаролари ҳам бир-бирларига боғлиқдирлар. Уларнинг ҳар бири маълум мавқега эга ва маълум вазифаларни амалга оширади [2, 29].

Мутафаккир фикрларининг ҳозирги давримиз учун ҳам ижтимоий-сиёсий аҳамияти шундаки, бағрикенглик ва ҳамжиҳатлик тамойиллари устувор бўлган жамиятда ҳар томонлама мустаҳкам ижтимоий-сиёсий барқарорлик вужудга келади. Бундай шароитнинг вужудга келиши эса жамиятнинг иқтисодий ва маънавий равнақига йўл очади. Бу омилнинг Президентимиз И.А.Каримов томонидан назарий асосланганлиги жиддий эътиборга лойиқ: “Кўп миллатли ва кўп тилли мамлакатларда ўз давлатларига ном берган асосий миллат билан бу мамлакатларда истиқомат қилувчи этник озчилик ўртасидаги ўзаро муносабатлар ички сиёсий барқарорлик ва миллий хавфсизликнинг ҳал қилувчи шартларидан бири бўлиб қолмоқда.

Ички сиёсий аҳволнинг барқарорлиги, миллий хавфсизлик ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш динамикаси кўп миллатли давлатда яшаётган бошқа миллатлар вакилларининг сиёсий хайрихоҳлигига бевосита боғлиқ бўлади” [3, 69-70].

Жуда кўп миллат ва элат вакиллари, турли динга эътиқод қилувчи халқларни ўз бағрига олган юртимиз учун мутафаккирнинг юқоридаги ғоялари долзарб аҳамиятга эга. Форобийнинг ўлмас ғоялари, аввало, фуқаролар учун юртимизда сиёсий барқарорлик ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашга сафарбар қилувчи бир ғоявий даъват бўлса, иккинчи томондан, диний фундаментализм ва терроризмнинг вужудга келишида ғоявий ҳамда сиёсий манба бўлиб хизмат қилиши мумкин бўлган буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик хавфига қарши курашда ҳам кучли ғоявий қурол воситаси бўлиши мумкин.

Абу Райҳон Беруний (973–1048) Буюк ипак йўлида жойлашган Ватанимиз ҳудудида ва халқимиз характерида бағрикенглик юксак даражада ривож топганлиги хусусида тарихий маълумотлар келтиради. Чунончи, у ўз асарларида Урганч шаҳрида бундан минг йиллар бурун ҳам яҳудийлар маҳаллалари, христиан черковлари, араб, ҳинд, хитой, славян халқлари уюшиб истиқомат қилган алоҳида маҳаллалар мавжудлигини айтиб ўтган. Беруний таъкидлашича, одамлар бир-бирларига ёрдам бериш, турмуш учун зарур бўлган нарсаларни яратиш, ҳар қандай офатлардан сақланиш, ҳамкор, ҳамдард, ҳамдаст бўлиш ва хавф-хатарсиз яшаш мақсадида жамиятга уюшганлар. Кишилар жамоасининг вужудга келишининг

асосий сабаби ҳам ана шу ўзаро ёрдам, ҳамдардлик, ҳамнафасликдир. Шу билан бирга, Беруний инсонпарвар мутафаккир сифатида бу ҳолат ва тартиб кейинчалик турли ғоратчилик, талончилик, душманликлар натижасида бузилганлигини кўрсатади. Масалан, Беруний “Минералогия” асарида бундай деб ёзади: “Инсон эҳтиёжлари шу даражада хилма-хилки, унинг бир ўзи уларни қондира олмайди. Уларни қондириш учун ёрдамчининг ўзи кифоя қилмайди. Эҳтиёжлар хилма-хил ва жуда кўп. Фақат бир қанча одамлардан ташкил топган жамоа билангина уларни қондириш мумкин. Бунинг учун эса одамлар шаҳарлар бунёд қилишга муҳтождирлар” [6, 11]. Олим ўзининг ушбу фикрларини “Геодезия” асарида ҳам таъкидлаб ўтади: “Ва ... (инсон) эҳтиёжларининг кўплиги ва ундан ўзини тийиш (имконияти)нинг камлиги, ўзини ҳимоя қилиш воситаларининг камлиги ва душманларнинг кўплиги туфайли ўз ҳамжинслари билан жамиятга уюшишга муяссар бўлганки, бу жамиятда унинг ҳар бир (аъзоси) бир-бирларига ўзаро ёрдам муносабатида унинг ва бошқаларнинг ҳам эҳтиёжларини қондирадиган иш билан машғул бўладилар”.

Жамиятда юз берадиган ижтимоий воқеа ва муносабатларнинг мазмун-моҳиятини, илмий ва тарихий асосини излашга интилган Берунийдек қомусий олим ва мутафаккир ўша даврда динда, шу жумладан ислом динида маънавий ҳаётнинг барча соҳалари мужассам эканлигига ишонч ҳосил қилган бўлиши мумкин. Шундай экан, диний ақидапарастлик ва муросасизлик асосида келиб чиқувчи адоват, низо-жанжал ва қонли урушлар олим томонидан қаттиқ қораланган. У диний ақида ва кўрсатмаларга ақл тарозиси нуқтаи назаридан ёндашишни таъкидлаш билан бирга, бошқа динларга, уларнинг кўзлаган мақсад ва маънавий моҳиятига ҳолисона баҳо беришга даъват қилади. Шу муносабат билан барча динларнинг моҳиятига ҳолисона баҳо беришга интилган ўрта аср олимларидан бири Абул Аббос Эроншаҳрий ҳақида фахр билан қуйидагиларни ёзади: “Абул Аббос Эроншаҳрийдан бошқа оғишмай ва иккиюзламачилик қилмай, тўғри ҳикоя қилган бирон кишини билмайман. Чунки, у киши ўз китобида биронта ҳам динга тарафдорлик ёки қаршилиқ қилмаган. Балки динлар ҳақида асар ёзишда ўзича бир йўл ихтиро қилган ва бундай асар ёзмоқчи бўлган бошқа кишиларни ҳам шу йўлни тутишга чақирган. У яҳуд ва насороларнинг динларини, таврот ва инжилнинг мазмунини яхши ҳикоя қилган” [4, 27].

Энди Берунийнинг бошқа динларга эътиқод қилувчи халқларга ва уларнинг маънавий-ахлоқий ҳаёт тарзига бўлган муносабатини

ифодаловчи бир фикрини келтириб ўтмоқчимиз. Беруний насроний (христиан) динидаги несторианлар мазҳабидида илк ўрта асрларда одат бўлиб қолган ғайрияхлоқий бир хатти-ҳаракатни қоралаган ҳолда, умуман насроний динидаги қавмларнинг мақтовга сазовор ҳаёт тарзи ҳақида шундай ёзади: “Биз Оллоҳдан дўст ёки душман бўлишидан қатъий назар бирон кимсани ҳақорат қилишдан сақлашни сўраймиз. Шу жумладан, ҳаёт тарзлари камтарлик, ҳақгўйлик ва барчага нисбатан меҳр-мурувват ҳислари билан йўғрилган насронийларни ҳам ҳақорат қилишдан сақлашни сўраймиз” [4, 140]. Ҳақиқатан ҳам бу, ўзга динга эътиқод қилувчиларга нисбатан бўлган чуқур ҳурмат-эҳтиромнинг юксак намунасидир. Бу динлараро ўзаро ишонч, муросасозлик, маънавий юксалиш томон ҳаракат қилиш ғояларини тарғиб қилувчи даъватдир.

Беруний буюк инсонпарвар сифатида бир халқни бошқа халқдан афзал кўриш ва бу билан уларни бир-бирига қарши қўйиш ғоясини қаттиқ қоралайди. Масалан, у “Ўтмиш халқлардан қолган ёдгорликлар” асарида арабларни эронликлардан устун кўйишга уринган бир ўрта аср тарихчисининг фикрини шундай баҳолайди: “Унинг (юқоридаги) китобида айтиб ўтилган гапи у билан эронликлар орасида душманлик ва гиналар борлигидан далолат беради. Чунки, у “араблар эронликлардан афзал” дейиш билан қаноатланмай, ҳатто, уларни энг хор, энг паст, энг тушкун миллат деб, худо “Тавба” сурасида саҳройи арабларни ёмон тавсиф этганидан ҳам баттарроқ ёмонлаган ва уларга турли қабихликларни нисбат берган. Агар у эронликлардан афзал қилиб кўрсатган миллатнинг (халқнинг) аввалини (тарихини) озгина фикрлаб эслаганда эди, бу икки халқ ҳақида чегарадан ўтиб гапирганларининг

аксарида, албатта, ўзини-ўзи ёлғончи қилган бўларди” [4, 283].

Беруний турли халқларнинг тарихи, фани, дини, маданияти ва умуман маънавий қадриятларига нисбатан менсимаслик муносабатида бўлиш, уларни инкор қилишни ғайритабиий, ғайрияхлоқий ҳодиса, деб билади. Масалан, “Ҳиндистон” асарида бошқа халқлар маънавий қадриятларига шундай муносабатда бўлган бир гуруҳ ҳақида афсус билан ёзади: “Аҳмоқлик – давоси йўқ бир касалликдир; шундайки, уларнинг эътиқодича, дунёда ўз ерларидан бошқа ер йўқ, ўз жинсларидан бошқа халқ, ўз бошлиқларидан бошқа подшоҳлар йўқ, ўзларидагидан бошқа илм ва динларидан бошқа дин йўқдир. Ўзларини юқори тутиб, бемаъни ҳаракат қиладилар ва кибрланиб, билимсиз қоладилар” [4, 144].

Кўриниб турибдики, мутафаккир миллий ва диний чекланишни инсон ақлига зид, тузатиб бўлмайдиган даражадаги бир нодонлик, жоҳиллик, деб ҳисоблайди. Шу муносабат билан А.Ж. Шарипов ҳозирги замон ҳинд олимларининг Беруний “амалда халқлар ўртасида ўзини ўзи тақдирлаш тамойилини қўллаб-қувватлаганлиги” ҳақидаги фикрларини келтиради.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, бошқа миллатлар вакилларига нисбатан халқимизга хос ҳурмат-эҳтиром, кенг феъллилик қадимий анъаналарга эга бўлган ҳамда бунинг назарий-фалсафий асослари Форобий, Беруний ва бошқа илк ўрта аср мутафаккирлари асарларида ёрқин намоён бўлган. Президент И.А.Каримов таъкидлашича: “Бу соф инсоний туйғу, масалан, ўзбекларда шу қадар ривожланганки, миллий-маънавий кенг феъллик уларнинг умумий маданияти ва руҳиятининг ажралмас қисмига айланиб кетган” [7, 80].

References:

1. Xayrullaev M.M. Forobiy. – Toshkent: 1975. B. 302–303.
2. Abu Nasr Forobiy. Fazilat, baxt-saodat va kamolot haqida. –Toshkent: Yozuvchi, 2001. – B. 27–28.
3. Karimov I.A. Uzbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tapdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. - Toshkent: Uzbekiston, 1997.–B. 144.
4. Beruniy. Khindiston. II tom. –Toshkent: Fan, 1965. –B.27.
5. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. I tom. –Toshkent: Fan, 1968. – B.283.
6. Sharipov A.D. Velikiy mislitel Beruni. – Tashkent: Fan, 1972. – S.144.
7. Karimov I.A. Uzbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: Uzbekiston, 1997. – B.80.

(Тақризчи: Т.Абдуллаев – фалсафа фанлари доктори, профессор).